УДК 342.7; 342.9; 347.73 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.9

Чеховська І. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ПОСЛУГ З НЕТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ

Анотація. У статті на підставі аналізу нормативно-правових актів у досліджуваній сфері обґрунтовано генезис формування і становлення правової основи діяльності з надання послуг у галузі народної та нетрадиційної медицини. Виокремлено чотири етапи його формування: 1998-1999 рр.; 2012-2013 рр. і становлення: 2016-2018 рр. і з 2025 р.

На підставі аналізу понять: «народна медицина», «нетрадиційна медицина», «альтернативна медицина», «інтегративна медицина», «комплементарна медицина» встановлено, що: поняття «нетрадиційна медицина є значно ширше, ніж «народна медицина» і передбачає, у тому числі, певного автора (свого методу лікування, діагностики); поняття «альтернативна медицина» тотожне поняттю «нетрадиційна медицина» оскільки містить усі складові елементи змісту поняття «нетрадиційна медицина»; поняття «інтегративна медицина» і «комплементарна медицина» є тотожними і поєднують традиційну медичну практику з альтернативними медичними практиками в лікуванні пацієнта, а відтак зміст цих понять є значно ширшим ніж поняття «нетрадиційна медицина».

Встановлено завдяки аналізу нормативно-правової бази у галузі народної і нетрадиційної медицини та змісту основних понять, що вітчизняний законодавець значно звузив коло суб'єктів – надавачів послуг тільки послугами народної медицини, в той час, коли ринок таких послуг є значно ширший за послуги народної медицини.

Визначено суб'єктів – надавачів послуг у галузі народної медицини (цілительства) і нетрадиційної медицини. До них віднесено: лікарів, які освоїли спеціалізацію народна та нетрадиційна медицина і працюють на посаді лікаря народної і нетрадиційної медицини в ліцензованих медичних закладах, або як приватні підприємці, якщо вони одержали ліцензію МОЗ України на медичну практику народна та нетрадиційна медицина; особи, без спеціальної медичної освіти, які одержали спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), виданий Міністерством охорони здоров'я України або уповноваженим ним органом.

Обґрунтовано доцільність внесення змін: у КВЕД, передбачивши серед видів діяльності, які можуть здійснювати фізичні особи – підприємці платники єдиного податку код і назву медична діяльність з надання послуг народної медицини на першій групі; у ПКУ, зокрема у п. 291.7 ПКУ, передбачивши серед переліку медичну діяльність з надання послуг народної медицини.

Ключові слова: *оподаткування, медичні послуги, правове регулювання оподаткування, медична діяльність, нетрадиційна медицина, народна медицина, оподаткування послуг з нетрадиційної медицини, цілительство, КВЕД, фізичні особи – підприємці.*

Chekhovska I. V. Legal regulation of taxation of non-traditional medicine services

Abstract. The article, based on the analysis of regulatory legal acts in the studied area, substantiates the genesis of the formation and establishment of the legal basis for the provision of services in the field of folk and alternative medicine. Four stages of its formation are distinguished: 1998-1999; 2012-2013 and establishment: 2016-2018 and from 2025.

Based on the analysis of the concepts: "folk medicine", "non-traditional medicine", "alternative medicine", "integrative medicine", "complementary medicine", it was established that: the concept of "non-traditional medicine" is much broader than "folk medicine" and implies, among other things, a certain author (of its method of treatment, diagnostics); the concept of "alternative medicine" is identical to the concept of "non-traditional medicine" since it contains all the constituent elements of the content of the concept of "non-traditional medicine"; The concepts of "integrative medicine" and "complementary medicine" are identical and combine traditional medical practice with alternative medical practices in the treatment of the patient, and therefore the content of these concepts is much broader than the concept of "non-traditional medicine".

It was established through the analysis of the regulatory framework in the field of folk and non-traditional medicine in the content of the basic concepts that the domestic legislator has significantly narrowed the circle of service providers to only traditional medicine services, while the market for such services is much wider than traditional medicine services.

Subjects – service providers in the field of traditional medicine (healing) and non-traditional medicine have been identified. These include: doctors who have mastered the specialization of traditional and non-traditional medicine and work as a doctor of traditional and non-traditional medicine in licensed medical institutions, or as private entrepreneurs, if they have received a license from the Ministry of Health of Ukraine for medical practice of traditional and non-traditional medicine; persons without special medical education who have received a special permit to engage in traditional medicine (healing) issued by the Ministry of Health of Ukraine or an authorized body.

The expediency of making changes is substantiated: in the KVED, providing among the types of activities that can be carried out by individual entrepreneurs who are payers of the single tax the code and name of medical activity for the provision of traditional medicine services in the first group; in the TCU, in particular in clause 291.7 of the TCU, providing among the list medical activity for the provision of traditional medicine services.

Key words: *taxation, medical services, legal regulation of taxation, medical activity, non-traditional medicine, traditional medicine, taxation of non-traditional medicine services, healing, KVED, individual entrepreneurs.*

Постановка проблеми. Правове регулювання нетрадиційної медицини в незалежній Україні розпочалось з 1998 року, коли було затверджено Наказ Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) № 36. Метою Наказу було визначено «впорядкування роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність в галузі народної та нетрадиційної медицини згідно з Основами законодавства України про охорону здоров'я» [1]. Пункт 4 Загальної частини цього Наказу зобов'язував цілителя здійснювати медичну діяльність під контролем лікаря, а розділ ІІ містив обов'язки і права цілителя і лікаря, під контролем якого цілитель мав здійснювати медичну діяльність в галузі народної та нетрадиційної медицини. Відтак Наказ стимулював до навчання і отримання диплому лікаря з народної та нетрадиційної медицини, а також передбачав контроль з боку МОЗ України за діяльністю цілителів, зобов'язуючи їх отримувати спеціальний дозвіл (ліцензію) на здійснення медичної практики. Згодом затверджено Указ Президента України «Про заходи щодо врегулювання діяльності у сфері НіНМ» (Народної і нетрадиційної медицини – далі НіНМ) [2]. Відповідно до цього Указу МОЗ України повинен був здійснити аналіз реалізації законодавства з питань ведення медичної практики у галузі НіНМ та у випадку необхідності прийняти конкретні пропозиції Кабінету Міністрів (далі – КМУ) України стосовно удосконалення цієї справи; провести переатестацію осіб, яким у визначеному порядку було видано ліцензії, які дають право на проведення медичної практики у галузі НіНМ, вирішити питання щодо доцільності створення Комітету з питань НіНМ у структурі МОЗ України, який, згодом, було створено у грудні 1998 р. [3]. Комітет з питань НіНМ повинен був здійснювати контроль та координацію за виконанням медичної практики у сфері НіНМ; аналізувати НіНМ, вивчати вплив такої медичної практики на психічне та фізичне здоров'я населення тощо. У 1999 році було створено комісію МОЗ України по переатестації осіб, яким було видано ліцензії на реалізацію медичної практики у галузі НіНМ [4] і було проведено таку переатестацію. Такий підхід був обумовлений численними випадками «шарлатанства» [5; 6; 7] і тим, що методи лікування, які застосовували цілителі, не мали науково доведеної ефективності [8; 9; 10].

У 2012 році було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 1145 у якій затверджено Порядок видачі та анулювання спеціального дозволу на заняття народною медициною (цілительством) [11]. Відповідно до цієї Постанови особа, яка не має спеціальної медичної освіти але зареєстрована в установленому законом порядку як фізична особа-підприємець, що має намір займатися народною медициною повинна подати до МОЗ України заяву про видачу спеціального дозволу. Згодом було прийнято ще низку нормативно-правових актів щодо правового регулювання нетрадиційної медицини [12; 13; 14; 15].

Таким чином держава прагнула створити безпекові умови надання послуг з нетрадиційної медицини через дозвільні процедури і контроль за діяльністю фізичних осіб-підприємців, які займаються народною медициною (цілительством). Проте, незважаючи на створені умови, в Україні, за підрахунками Української асоціації народної медицини, поза законом практикують від 12 до 14 тисяч цілителів [16]. Також варто відмітити, що попит на такі послуги щорічно зростає особливо на тлі бідності населення і медичної зокрема, обумовленої війною і неможливістю доступу до медичних послуг, а з іншої – популяризації нових методик відновлення і лікування організму людини [17]. Останні користуються великим попитом в зарубіжних країнах. Так, Компанія McKinsey & Company минулого року оцінила ринок оздоровлення США в $480 мільярдів, а також відмітила, що він щороку збільшується на 5–10 % [18].

У зв'язку з цим видається доцільним дослідження правового регулювання оподаткування послуг з нетрадиційної медицини і виокремлення напрямів його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутності та особливостей нетрадиційної медицини присвячено наукові праці В.В. Євтушенко, Я.Ф. Радиш, О.В. Клименко, Н.В. Коробцової, В.В. Поканевича, З. Болтаровича, Є.С. Товстухи, В. Шумакова, І. Трахтенберга, В. Гаташа та інших.

Аналіз нормативно-правового забезпечення та дослідження права на заняття НіНМ здійснили В.В. Дудка, О. Дроздова, К. Воронцова, Є.М. Горбань, Д.А. Крілик, Н. Похмурська-Гудим, С.В. Антонов, С.Б. Булеца, М.А. Аніщенко, А. Герц, Л.М. Дешко, Б. Логвиненко, Л.О. Самілик та інші.

Міжнародний та зарубіжний досвід правового регулювання НіНМ представлений у працях В.В. Глуховського, З.С. Черненко, Кертис Э. Марго, Лестера А. Митчера, Бенвенуто Джаннотти, Валери А. Люкс, Джонатана Бермана, Уинстона Пэрриса, Салахадина Абди, Томаса Д. Челлмана та інших.

Оподаткування діяльності фізичних осіб-підприємців (далі – ФОПів) досліджували українські учені Р.А. Майданик, О.О. Коломієць, О.В. Степанов, С.О. Теньков, Д.В. Задихайло, С.Ф. Покропивний, З.С. Варналій та інші.

Проте, не зважаючи на проведені дослідження, питанням правового регулювання оподаткування послуг з нетрадиційної медицини не приділено уваги у працях згаданих вище учених. У зв'язку з цим, вважаємо обраний напрям дослідження актуальним і доцільним.

Мета статті. Аналіз емпіричних джерел, нормативно-правової бази щодо регулювання оподаткування послуг з нетрадиційної медицини та розробка пропозицій щодо удосконалення законодавства у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Обраний напрям дослідження потребує з'ясування понятійно-категоріального апарату. Йдеться, насамперед про доцільність вивчення змісту таких понять як «народна медицина», «нетрадиційна медицина», «альтернативна медицина», «інтегративна медицина», «комплементарна медицина». Наведені поняття останнім часом все частіше використовуються як у науковому середовищі, так і серед практиків. Окрім того, маємо припущення, що вітчизняний законодавець звузив коло суб'єктів – надавачів послуг тільки послугами народної медицини, в той час, коли ринок таких послуг є значно ширший за послуги народної медицини.

На думку академіка Л.А. Пирога «Народна медицина – це складний комплекс, в якому поєднались позитивні емпіричні знання і засоби лікувальної магії, народні традиції і пізніші елементи, що влились в народну медицину з професіональної, явища широкого міжнародного побутування і досвід місцевих спостережень, нашарування різних епох» [19, с. 177]. Відносно схоже поняття досліджуваного терміну дає З. Болтарович, учений вважає, що це «складний комплекс, в якому поєднались позитивні емпіричні знання і засоби лікувальної магії, народні традиції і пізніші елементи, що влились в народну медицину з професіональної, явища широкого міжнародного побутування і досвід місцевих спостережень, нашарування різних епох» [20]. В.В. Поканевич та В.І. Первак визначають народну медицину як одну з соціальних форм організації лікування людей. На їх думку, «ця діяльність є творчою, доціль-

ною, загальна мета якої – здоров'я людини» [21, с. 37]. В Інструкції про порядок надання Комітетом з питань народної і нетрадиційної медицини при Міністерстві охорони здоров'я України спеціального дозволу для провадження медичної діяльності в галузі народної і нетрадиційної медицини було зазначено, що «Народна медицина – це сума всіх знань і практичних методів, що застосовуються для діагностики, профілактики і ліквідації порушень фізичної і психічної рівноваги, які спираються винятково на практичний досвід та спостереження, що передаються з покоління в покоління як в усній, так і в письмовій формі» [22]. Законодавець тлумачить народну медицину як «методи оздоровлення, профілактики, діагностики і лікування, що ґрунтуються на досвіді багатьох поколінь людей, усталені в народних традиціях і не потребують державної реєстрації» (ч. 1 ст. 74-1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [23]).

Виходячи з наведеного вище можна виокремити такі важливі складові поняття як: складний комплекс емпіричних знань і народних традицій; знання, які спираються винятково на практичний досвід та спостереження, що передаються з покоління в покоління; діяльність (методи), яка(які) спрямована(ні) на оздоровлення (лікування) людини; діяльність, яка не потребує державної реєстрації.

Стосовно визначення змісту поняття «нетрадиційна медицина» варто вказати на те, що подекуди до нетрадиційної медицини відносять і народну [24]. На думку окремих фахівців нетрадиційна медицина – це «різні альтернативні методи лікування (цілителі, екстрасенси, лікування травами тощо)» [25]. Законодавцем до 2013 року нетрадиційна медицина визначалась, як «знання та практичні методи народної медицини, які мають певного автора» [22]. Після 2013 року законодавець оперує лише терміном «народна медицина (цілительство)» [12; 13; 14]. Проте варто відмітити, що поняття «нетрадиційна медицина є значно ширше, ніж «народна медицина» і, окрім того, передбачає певного автора (свого методу лікування, діагностики). Отже, такий метод може бути запатентованим відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [26]. Також використовують термін «альтернативна медицина». Варто зазначити, що загально визначеного терміну не існує, проте його розуміють як доповнення до традиційної медицини [27; 28]. Проте до неї відносять: акупунктуру, мануальну терапію, остеопатію, фізичні вправи, масаж, йогу, молитовні практики, гіпноз, заняття в групах підтримки, медитацію, ароматерапію, натуропатію, спеціальні дієти або голодування, використання гомеопатичних засобів, фітопрепаратів або біологічно активних добавок, мультивітамінів тощо. Виходячи з наведеного вище можна зробити висновок, що поняття «альтернативна медицина» тотожне поняттю «нетрадиційна медицина», оскільки передбачає, окрім методів народної медицини і авторські методики.

Поряд із поняттям «альтернативна медицина» використовують і поняття «інтергативна або комплементарна медицина». Її розуміють як «поєднання традиційної медичної практики з альтернативними медичними практиками в лікуванні пацієнта»[29; 30], проте науково-обґрунтоване визначення цього поняття відсутнє. На думку практиків це один із підходів в лікуванні, який використовується в комбінації з традиційною медициною або окремо від неї. Її методи можуть бути дуже різноманітними та містити: гомеопатію, акупунктуру, фітомедицину, медитацію і релаксацію, рефлексотерапію тощо. Відтак зміст цього поняття є значно ширшим ніж поняття «нетрадиційна медицина».

Наведене вище дозволяє зробити висновок про звуження кола суб'єктів, що здійснюють медичну практику лише за допомогою послуг з народної медицини. Послуги з нетрадиційної медицини охоплюють значно ширший обсяг таких послуг і, відповідно, суб'єктів їх надання. Відтак видається доцільним доповнення вітчизняного законодавства правовим регулюванням послуг нетрадиційної медицини.

Наразі офіційно займатися народною та нетрадиційною медициною в Україні можуть лікарі, які освоїли спеціалізацію народна та нетрадиційна медицина і працюють на посаді лікаря народної і нетрадиційної медицини

в ліцензованих медичних закладах, або як приватні підприємці, якщо вони одержали ліцензію МОЗ України на медичну практику народна та нетрадиційна медицина. Акцентуємо увагу на те, що право на заняття народною медициною (цілительством) мають лише ті особи, без спеціальної медичної освіти, які одержали спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), виданий Міністерством охорони здоров'я України або уповноваженим ним органом.

Сьогодні в Україні заняття народною і нетрадиційною медициною передбачено в КВЕД 2005: 85.14.0: – діяльність у сфері охорони здоров'я людини. Цей підклас включає: діяльність у сфері охорони здоров'я людини, яка здійснюється не лікарнями, а середнім (парамедичним) персоналом, якому надані юридичні права з догляду за пацієнтами: діяльність акушерок, санітарів, медсестер, персоналу фізіотерапевтичних кабінетів та інших фахівців, що працюють у сфері оптиметрії, гідротерапії, лікувального масажу, трудотерапії, лікування дефектів мовлення, гомеопатії, мануальної рефлексотерапії, голковколювання, *народної медицини;* діяльність спеціалістів *нетрадиційної медицини*, яким законодавчо дозволено лікувати хворих [31].

Отже, виходячи з наведеного вище можемо зробити висновок про розмежування понять українським законодавцем за суб'єктами надання: послуги народної медицини можуть здійснювати особи без вищої медичної освіти. Натомість для фахівців з нетрадиційної медицини важливим є отримання диплому про вищу медичну освіту.

Усі суб'єкти – надавачі послуг як з народної, так і з нетрадиційної медицини, які зареєструвались як приватні підприємці, повинні сплачувати податки. Зазвичай вони можуть обрати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Проте на практиці виникає питання щодо обрання групи платників єдиного податку (далі – ЄП). Так, законодавцем визначено умови, за якими платники ЄП першої групи можуть займатись лише роздрібним продажем товарів з торговельних місць на ринках та/або надавати побутові послуги населенню (пп.1 п. 291.4 ст. 291 Податкового кодексу України (далі – ПКУ), якщо обсяг їх доходу протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати [32], а це 1 336 000 грн.

Звертаємо увагу, що серед видів діяльності, що передбачені у КВЕД ДК 009:2010, які можуть здійснювати фізичні особи – підприємці платники єдиного податку на першій групі відсутня інша діяльність у сфері охорони здоров'я**.** Натомість така діяльність дозволена для фізичних осіб – підприємців – платників ЄП на другій групі (86.9 Інша діяльність у сфері охорони здоров'я; 86.90 Інша діяльність у сфері охорони здоров'я) [33]. Для цієї категорії законодавцем передбачені певні критерії. Такі ФОПи не повинні використовувати найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не повинна перевищувати 10 осіб. Також обсяг доходу не повинен перевищувати 834 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року (п. 291.4 статті 291 [32], а це 6 672 000 грн. Відтак з 1 січня 2025 року [34 ФОПи першої групи мають сплачувати 2862, 80 грн., а другої – 4160 грн. [35]. Враховуючи наведене вище, вважаємо за доцільне внести зміни у КВЕД передбачивши серед видів діяльності, які можуть здійснювати фізичні особи – підприємці платники єдиного податку код і назву медична діяльність з надання послуг народної медицини на першій групі. Також внести зміни у ПКУ зокрема у п. 291.7 ПКУ передбачивши серед переліку медичну діяльність з надання послуг народної медицини. Розмежування послуг з народної медицини і нетрадиційної (яка за видами і вимогами до суб'єктів-надавачів таких послуг) видається цілком доречною і сприятиме легітимізації послуг народної медицини, а отже і сплаті податків. Також позитивно вплине, на нашу думку, і на ринок послуг з нетрадиційної медицини і на обсяг сплати податків.

Висновки. Протягом 1998-1999 рр. було сформовано правову основу діяльності з надання послуг у галузі народної та нетрадиційної медицини. У 2012-2013 рр. прийнято низку нормативно-правових актів якими удосконалено порядок видачі та анулювання спеціального дозволу на заняття народною медициною (цілительством), порядок видачі

атестаційно-експертного висновку, що підтверджує наявність в особи цілительських здібностей тощо. У цей період акцент зроблено на унормування медичної діяльності з надання послуг народної медицини. Наступний етап удосконалення законодавства у галузі народної медицини (цілительства) розпочався з 2016 року. Це етап характеризується удосконаленням нормативно-правової бази у галузі народної медицини (цілительства) спрямованої на створення безпекових умови надання послуг з нетрадиційної медицини через покращення дозвільних процедур і посилення контролю за діяльністю фізичних осіб-підприємців, які займаються народною медициною (цілительством). З 2025 р. – черговий етап, пов'язаний із змінами у законодавстві щодо діяльності ФОПів, в частині сплати податків і здійснення обов'язкових платежів.

На підставі аналізу понять: «народна медицина», «нетрадиційна медицина», «альтернативна медицина», «інтегративна медицина», «комплементарна медицина» встановлено, що: поняття «нетрадиційна медицина є значно ширше, ніж «народна медицина» і передбачає, у тому числі, певного автора (свого методу лікування, діагностики); поняття «альтернативна медицина» тотожне поняттю «нетрадиційна медицина» оскільки містить усі складові елементи змісту поняття «нетрадиційна медицина»; поняття «інтегративна медицина» і «комплементарна медицина» є тотожними і поєднують традиційну медичну практику з альтернативними медичними практиками в лікуванні пацієнта, а відтак зміст цих понять є значно ширшим ніж поняття «нетрадиційна медицина».

Встановлено завдяки аналізу нормативно-правової бази у галузі народної і нетрадиційної медицини та змісту основних понять, що вітчизняний законодавець значно звузив коло суб'єктів – надавачів послуг тільки послугами народної медицини, в той час, коли ринок таких послуг є значно ширший за послуги народної медицини.

Визначено суб'єктів – надавачів послуг у галузі народної медицини (цілительства)і нетрадиційної медицини. До них віднесено: лікарів, які освоїли спеціалізацію народна та нетрадиційна медицина і працюють на посаді лікаря народної і нетрадиційної медицини в ліцензованих медичних закладах, або як приватні підприємці, якщо вони одержали ліцензію МОЗ України на медичну практику народна та нетрадиційна медицина; особи, без спеціальної медичної освіти, які одержали спеціальний дозвіл на заняття народною медициною (цілительством), виданий Міністерством охорони здоров'я України або уповноваженим ним органом.

КВЕД 2005: 85.14.0: – діяльність у сфері охорони здоров'я людини відповідно до якого визначається група платників податку також розмежовує послуги народної і нетрадиційної медицини і вимоги до суб'єктів їх надання. Послуги народної медицини можуть здійснювати особи без вищої медичної освіти. Натомість для фахівців з нетрадиційної медицини важливим є отримання диплому про вищу медичну освіту.

Обґрунтовано доцільність внесення змін: у КВЕД, передбачивши серед видів діяльності, які можуть здійснювати фізичні особи – підприємці платники єдиного податку код і назву медична діяльність з надання послуг народної медицини на першій групі; у ПКУ, зокрема у п. 291.7 ПКУ, передбачивши серед переліку медичну діяльність з надання послуг народної медицини.

Перспективним напрямом подальшого дослідження, на нашу думку, є обґрунтування напрямів удосконалення адміністративно-деліктного і цивільного законодавства у досліджуваній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про затвердження Положення про організацію роботи цілителя, який здійснює медичну діяльність у галузі народної та нетрадиційної медицини згідно з Основами законодавства України про охорону здоровя: Наказ Міністерства здоров'я України від 11.02.1998 р. № 36. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0004-99#Text

2. Про заходи щодо врегулювання діяльності у сфері НіНМ: Указ Президента України від 31.07.1998 року № 823/98. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823/98#Text

3. Про утворення Комітету з питань НіНМ при МОЗ України: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.12.1998 р. № 343. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0343282-98#Text

4. Про проведення переатестації осіб, яким було видано ліцензії на здійснення медичної практики у сфері НіНМ: Наказ Міністерства охорони здоровя України від 27.01.1999 р. № 18. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va018282-99#Text

5. Звичайнісіньке диво: як знахарі та ворожки безкарно оббирають психологічно слабких людей. *Сайт Український тиждень*. URL: https://tyzhden.ua/zvychajnisinke-dyvo-iak-znakhari-ta-vorozhky-bezkarno-obbyraiut-psykholohichno-slabkykh-liudej/

6. Споконвіку було слово: Феномен екстрасенсів, цілителів, чаклунів, словом новітніх «чудотворців», або як ще кажуть: шарлатанів. *Сайт Суспільство*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/894808.html

7. Фітотерапевт допомагає лікувати рак травами та щирою молитвою. *Сайт Волинські новини. Перше інформаційне агентство*. URL: https://www.volynnews.com/news/health/fitoterapevt-dopomahaye-likuvaty-rak-travamy-ta-shchyroiu-molytvoiu/

8. Нетрадиційна медицина розквітне? Чого чекати від Роберта Кеннеді-молодшого, який може очолити МОЗ у США. *Сайт LB.ua*/ URL: https://lb.ua/health/2025/01/25/656753_netraditsiyna_meditsina_rozkvitne.html

9. МОЗ проти народної медицини. Чи зможуть чиновники заборонити цілителів і знахарок. *Сайт ТСН.* URL: https://tsn.ua/ukrayina/moz-proti-narodnoyi-medicini-chi-zmozhut-chinovniki-zaboroniti-ciliteliv-i-znaharok-1082730.html

10. Чеховська І. В. Медичне право України: навчальн. посіб. / І. В. Чеховська. Ірпінь: *Університет ДФС України*, 2020. 480 с.

11. Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціального дозволу на заняття народною медициною (цілительством): Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2012 р. № 1145. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1145-2012-%D0%BF#Text

12. Про затвердження Порядку перевірки заяви та документів, поданих для отримання спеціального дозволу на зайняття народною медициною (цілительством): Наказ Міністерства здоров'я України від 23.09.2013 р. № 823. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1944-13#Text

13. Про порядок видачі атестаційно-експертного висновку, що підтверджує наявність в особи цілительських здібностей: Наказ Міністерства здоров'я України від 23.09.2013 р. № 822. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1943-13#Text

14. Про організацію роботи фізичних осіб – підприємців, які займаються народною медициною (цілительством): Наказ Міністерства здоров'я України від 16.03.2016 р. № 189. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-16#Text

15. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 р. № 285. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text

16. Тест на шарлатанство. *Сайт Львівський портал*. URL: https://portal.lviv.ua/uncategorized/2007/04/05/132656

17. Що таке біохакінг, чи може він нашкодити і як знайти безсмертя. *Сайт ELLE.* URL: https://elle.ua/krasota/fitness/shcho-take-biohaking-chi-mozhe-vin-nashkoditi-i-yak-znayti-bezsmertya/

18. Нетрадиційна медицина розквітне? Чого чекати від Роберта Кеннеді-молодшого, який може очолити МОЗ у США. *Сайт LB.ua/* URL: https://lb.ua/health/2025/01/25/656753_netraditsiyna_meditsina_rozkvitne.html

19. Пиріг Л. Медицина і українське суспільство. Збірка медико-публіцистичних праць. К: *Б.В.*, 1998. 472 с.

20. Болтарович З. Українська народна медицина: Історія і практика. К.: *Абрис*, 1984. 320 с.

21. Поканевич В.В., Первак В.І. Теоретичні аспекти народної медицини: навч. посібн. К: *Noraprint*, 2005. 80 с.

22. Про надання спеціального дозволу на медичну діяльність у галузі народної і нетрадиційної медицини: Наказ Міністерства здоров'я України від 10.08.2000 р. № 195. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0150-01#Text

23. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закону України від 19.11.1992. № 2801-XII. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

24. Загальна терапія: народна і традиційна медицина. *Сайт Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*. URL: http://www.nbuv.gov.ua/node/2803

25. Питання традиційної та нетрадиційної медицини обговорили на засіданні English Speaking Club. *Сайт Буковинський державний медичний університет.* URL: https://www.bsmu.edu.ua/actual_events/6763-pitannya-traditsiynoi-ta-netraditsiynoi-meditsini-obgovorili-na-zasidanni-english-speaking-club/

26. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. № 3687-XII. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text

27. Complementary and alternative medicine. *Website NHS*. URL: https://www.nhs.uk/conditions/complementary-and-alternative-medicine/

28. Як ставитися до альтернативної медицини? *Сайт Медичний дім ODREX*. URL: https://odrex.ua/ua/yak-stavitisya-do-alternativnoyi-medicini/

29. Комплементарна медицина та її популярність. *Сайт NANO-MED.* URL: https://apteka.nano-med.com.ua/ua/articles/komplementarna-medicina-ta-yiyi-populyarnist.html

30. Інтегративний підхід в лікуванні. *Сайт Лісова Поляна*. URL: https://www.lisovapoliana.com.ua/methods/integrativniy-pidhid-v-likuvanni

31. КВЕД – 2005 підклас 85.14.0. Інша діяльність у сфері охорони здоров'я. URL: https://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2005/85/14/KVED05_85_14_0.html

32. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010. № 2755-VI. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

33. Перелік КВЕД, які можуть використовувати ФОП на єдиному податку I та II групи. *Сайт Аутсорсингова компанія «Надійний бізнес*». URL: https://2-yurist.in.ua/novini/perelik-kved-yaki-mozhut-vikoristovuvati-fop-na-edinomu-podatku-i-ta-ii-grupi.html

34. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану: Закон України від 10.10.2024 р. № 4015-IX. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text

35. Які податки буде платити ФОП у 2025 році: ЄСВ, єдиний податок та військовий збір. *Сайт 7eminar.ua.* URL: https://7eminar.ua/events/4276/9644